

KRITICKÝ RACIONALIZMUS AKO MORÁLNE ROZHODNUTIE

MARIÁN CEHELNÍK, Inštitút filozofie a etiky FF PU, Prešov

CEHELNÍK, M.: Critical Rationalism as a Moral Decision
FILOZOFIA 64, 2009, No 6, p. 545

The paper deals with the ethical-moral dimension of Popper's critical rationalism, which is the less analyzed aspect of his philosophy. Critical rationalism is not without assumptions. As a life attitude, it is actualized on the basis of one's moral preferences based rather on assumptions than on critical reasonableness. Critical rationalism does not exclude logical argumentation and reasoning, but the adoption of them is predominantly the result of an individual moral decision and choice, based, paradoxically enough, on an irrational belief in reason. The author considers this attitude to be productive, as it emphasizes individual moral responsibility. Nobody is able to persuade us about the relevance of what we don't want to adopt and apply. Thus we find ourselves in the sphere of personal morality.

Keywords: Critical rationalism – Ethical and moral aspects – Reason vs. belief – Responsibility – Science and its social function – Ethos of science and the morality of a scientist

Keď tvorca a (dondávna) hlavná postava kritického racionalizmu Karl Raimund Popper hovoril o *racionalizme*, nemal na mysli nijakú konkrétnu filozofickú teóriu, ktorá by bola analógiou napríklad systému Descarta či kohokoľvek iného. A ani nestotožňoval racionalizmus s domnienkou, že človek je čisto rozumovou bytosťou. Verný svojmu anti-esencialistickému vyznaniu ([8], 20), pojmy racionalizmu i rozumu dokonca odmietol definovať. Akcentoval, že ich používa len ako „nálepky“ (labels). Vždy namietal proti filozofii významu a argumentoval, že ak naše reálne rozhodnutia vyplývajú iba z definícií, ak sa rozhodujeme len pomocou definícií, tak reálny problém, o ktorom sme (nejako) rozhodli, bol de facto substituovaný problémom verbálnym, pretože bol *vyriešený nezávisle od faktov alebo morálnych rozhodnutí* ([10], 246 – 249, 670). Skutočný problém bol teda „vyriešený“ nedobre, nezodpovedne.

Popperov *prstoklad* (aspoň v tom základnom) je dostatočne známy, on sám sa vo svojej spisbe vyviazal z možných nedorozumení. Vždy, keď hovoril o *rozume a racionalizme*, nezdôrazňoval „nič iné než presvedčenie, že sa môžeme *učiť* kritikou vlastných chýb a omylov, najmä vtedy, keď nás kritizujú iní, ale takisto aj sebakritikou... Dôraz tu leží na ideí kritiky či, presnejšie, *kritickej diskusie*“ ([9], 135). Pojem *racionalizmu* Popper spojil predovšetkým s pojmom *kritiky*. Kriticizmus je bazálnym adaptačným a sebanavigačným inštrumentom, ktorý gradualisticky koriguje nielen to, že človek je permanentne konfrontovaný so svojou nedostatkovosťou nielen vo svete poznania (najmä vedy), ale aj v živote vôbec. Vitálnym nervom kritického racionalizmu je uvedomenie si našej falibility a na nej založenej večnej neistote výkonov človeka, ktorý sa práve preto nemôže imunizovať pred kritikou a sebakritikou, aby jeho stanovisko neprerástlo do „im-

periálneho postoja“ a aby človek samotný nepodľahol vlastnej „rétorickej manipulácii“ ([3], 4).

Áno, v tomto zmysle je Popperova verzia racionalizmu doplnením kritickej filozofie Kanta, podľa ktorého nič, čo sa chce vyhnúť kritike, si nemôže nárokovať na „úprimnú úctu, ktorú rozum priznáva len tomu, čo obstálo pred jeho slobodnou a verejnou skúškou“ ([4], 33). Ani Popper neakceptuje takú podobu racionalizmu, ktorá je založená na svojom vlastnom (individualistickom) *sebapotvrzovaní*. Racionalita ako ľudská rozumnosť nie je totožná s osobným intelektuálnym nadaním či (dokonca) elitárskou chytrosťou a géniom, lebo má spoločenský charakter. Keď Popper zvyrazňoval *spoločenský charakter rozumnosti* (social character of reasonableness), situoval kantovské „Sapere aude“ do priestoru *kooperácie*, samozrejme, že kritickej kooperácie ako priateľsky nepriateľskej deľby práce, v ktorej kryštalizuje to, čo pomenoval *racionálna jednota ľudstva* (rational unity of mankind). Medzi odvahou používať *svoj vlastný* rozum a *spoločenským charakterom* rozumnosti neexistuje neprekročiteľná demarkačná čiara, pretože človek nie je (nikdy nemôže byť) izolovaným subjektom. Dôvera v seba samého a vo svoj vlastný rozum kooperáciu nevylučuje, ale ju skôr predpokladá. A zároveň tomu treba rozumieť tak, že Popper hodnotu poznania (koniec koncov aj hodnotu jednotlivca) neodvodzuje z kolektívu, z komunity, zo spoločnosti – myslí to inak. Jeho *give and take* (daj a ber) je nielen metodologickým či epistemologickým princípom, ale má aj svoj *ľudský* rozmer, lebo vyjadruje, že za *svoj* rozum, za svoje vedenie vďačíme (aj) *iným* ľuďom. Spoločenská teória rozumu teda oznamuje, že (každá) teória je *interpersonálna*, a nikdy nie to, že je (v onom škaredom zmysle slova) *kolektivistická*.

Už sme naznačili, že tieto popperovské akordy sú dostatočne známe. Nám teraz pôjde o to, aby sme upozornili na ďalší moment, ktorý sa v popperovských interpretáciách nevelmi uplatňuje, no ukazuje, „čo ešte“ môže byť súčasťou odpovede na otázku o povahe kritického racionalizmu. Nám je blízka, a podľa nás je aj produktívna, taká podoba interpretácie kritického racionalizmu, ktorá rozhodujúci impulz i jednotu Popperovej filozofie hľadá v jej eticko-morálnej dimenzii. Nazdávame sa, že sledovanie *morálnych základov* Popperovho výkonu je celkom prirodzene kompatibilné s duchom jeho filozofovania, že nie je umelou konštrukciou. Prečo je to tak?

Postoj kritického racionalizmu nie je bez predpokladov! Popper si očividne nemyslí, že kritický racionalizmus prijme ktokoľvek. Nie každý je disponovaný na to, aby svoje základné stanovisko k daniu okolo, teda k iným a (možno najviac) k sebe samému, *ustanovil* (establish) práve takýmto spôsobom. Aj spomedzi tých, ktorí majú afinitu k racionalizmu, si mnohí zvolia jeho iné podoby. Popper akceptuje, že naša voľba je (aj tu) otvorená, najviac je závislá od toho „akí sme“, lebo ako ľudia sme (z rozličných dôvodov) nerovnakí. Otázka potom znie: *Ako dospieť* k postoju kritického racionalizmu? Na čom ho *založiť*, *z čoho ho odvodiť* a *ako zdôvodniť* túto pozíciu, aby sa pre mnohých (zaiste nie pre všetkých) stala ani nie tak inštrukciou na perfekcionistačnú techniku filozofovania, ale najlepšou alternatívou nekonfrontačných podôb súžitia, teda nielen akceptovateľnou „konceptiou reality“, ale aj produktívnou „stratégiou prežitia“ ([14], viii)?

Popperovo vysvetlenie je v tomto kontexte pozoruhodné, možbyť neočakávané. Jeho výsledný verdikt rekonštruujeme takto: Postoj kritického racionalizmu sa môže rozvinúť až vtedy, keď korešponduje s istou *antropologickou situáciou* a s *bytostným naladením človeka*. Stanovisko kritickej rozumnosti teda *nie je* primárne dôsledkom adoptovania

súboru exaktných metodologicko-epistemologických pravidiel či nejakej teórie rastu vedy a vedeckého poznania, ale rodí sa a životaschopne sa aktualizuje z podhubia preferencie *morálnych hodnôt*, ktoré si človek osvojil „už skôr“. Za takéto základne hodnoty, ktoré *iniciujú* pozíciu kritického racionalistu, Popper považoval najmä intelektuálnu skromnosť a poctivosť, sebakritickosť a rešpektovanie iných názorov, kooperatívnu diskusiu, ne-strannosť aj individualizmus. Súbor týchto (pred)dispozícií človeka, ktoré podporujú jeho rozhodnutie pri voľbe postoja a obsahu kritického racionalizmu, je v tomto zmysle skôr *predpokladom* ako *dôsledkom* pozície kritickej rozumnosti.

V opozícii proti nárokom *nekritického* (uncritical), *všeobšiahleho* (comprehensive) či *prehnaného* (excessive) racionalizmu ([10], 459 a n.) Popper obhajuje postoj *skromného* (modest) a *sebakritického* (self-critical) racionalizmu, t. j. kritického racionalizmu práve preto, že tento postoj najlepšie korešponduje s chápaním človeka ako *otvorenej racionálnej a morálnej bytosti*, teda subjektu schopného učiť sa a rešpektovať určité obmedzenia. To iba „prehnaný racionalizmus“ je postojom človeka, ktorý v zásade hovorí, že nikdy neprijme to, čo sa nedá obhájiť pomocou argumentácie (alebo skúsenosťou), teda že čokoľvek, čo nie je možné podporiť (racionálnym, logickým) argumentom, bude vždy odmietat'. Popper takúto východiskovú pozíciu a na nej založené zdôvodnenie nárokov vedúcich k prijatiu racionalizmu považuje za neudržateľné a odmieta ich z „logických“ dôvodov a z „menej formálnych“ dôvodov.

Nekritický racionalizmus je *logicky neudržateľný*, pretože sama zásada, pomocou ktorej chce byť konštruovaný (odmietam všetko, čo nemožno argumentačne potvrdiť), je nekonzistentná. Popper nespochybňuje ideu, že racionálny postoj vo všeobecnosti vždy zdôrazňuje dôležitosť argumentácie. Je však dôsledný a pripomína, že aj každá argumentácia musí vychádzať z predpokladov, no zároveň nie je možné požadovať, aby všetky predpoklady boli založené na argumentácii. Keď sa Popper *menej formálne* vyjadruje k podmienkam, ktoré vedú k prijatiu racionalizmu, keď naznačuje „morálne zakotvenie“ ľudských rozhodnutí, už jednoznačne formuluje takéto stanovisko: „Ani logická argumentácia, ani skúsenosť *nemôžu ustanoviť* racionalistický postoj, pretože iba ten, *kto je ochotný* o argumentácii a skúsenosti uvažovať, kto teda *už* tento postoj prijal, bude skúsenosťou a argumentáciou ovplyvnený. To znamená, že pokiaľ má byť akákoľvek argumentácia alebo skúsenosť účinná, musí sa *najskôr* prijať racionalistický postoj, ale ten, samozrejme, nemožno na argumentácii alebo skúsenosti založiť... Z toho musíme odvodiť, že žiadny racionálny argument nebude mať racionálny vplyv na človeka, ktorý *nechce* prijať racionálny postoj“ ([10], 460; kurzíva M. C.). V inom kontexte to vyjadril takto: „Predpokladajme, že sa nám podarilo logicky dokázať platnosť absolútnej normy alebo systému etických pravidiel, takže sme schopní niekomu logicky dokázať, ako by mal konať. Napriek tomu mu to môže byť úplne jedno alebo nám môže povedať: ‚Ani trochu ma nezaujímajú vaše mal by si, vaše pravidlá morálky a tak isto ani vaše logické dôkazy‘... logický dôkaz nemôže zmeniť fundamentálnu situáciu, v ktorej iba ten, kto je ochotný brať všetky uvedené záležitosti vážne a učiť sa o nich, bude zasiahnutý etickými (alebo akýmkoľvek inými) argumentmi. Nemôžeme nikoho argumentmi donútiť, aby bral argumenty vážne alebo aby si vážil vlastný rozum“ ([10], 533).

Z nášho pohľadu Popper hovorí o tom, že nemožno ku všetkému pristupovať len racionálne a (už vôbec nie) iba racionalisticky. Nemali by sme predpokladať a očakávať, že základom našich správnych rozhodnutí musia byť iba prísne logické dôvody a argumen-

tácia. Voľba alternatív nie je nikdy bezo zvyšku podmienená len relevantnými logickými rozhodnutiami, pretože človek je štruktúrovaný zložitejšie. Inými slovami, ako ľudia sa rozhodujeme nielen „podľa hlavy“, ale aj „podľa srdca“, nielen racionalisticky, ale aj morálne. Popper odporúča využívať všetky kanály, ktoré môžu saturovať naše potreby tak, aby naše rozhodnutia neboli obmedzené, pretože „racionalistické“ a „logické“ nemusí vždy znamenať aj múdre a životaschopné. Ak sa nechceme sami pred sebou stratiť, tak naše rozhodnutia musia byť inšpirované všetkými zdrojmi, ktoré máme k dispozícii v našej ľudskej výbave. Aj racionalista by mal vedieť, že „prijatie alebo zavrnutie nejakej myšlienky nemôže byť nikdy čisto racionálnou záležitosťou“ ([11], 189). K človeku (okrem rozumu) bytostne prináležia aj emócie, hodnotové presvedčenia, vášeň, dokonca i osobná zaujatosť: „Naozaj sa nikdy nedokážeme zbaviť svojej predpojatosti“ ([10], 529). Nič z človeka nemožno odobrať bez toho, aby sme ho neobrali o jeho ľudskosť.

Popper navyše veľmi jasne, bez špekulovania uvádza (je to opäť prekvapujúca pozícia, lebo tak hovorí advokát racionalizmu), že keď volíme racionálny postoj v jeho kritickей podobe, prijímame (vedome alebo nevedome) istý „návrh, rozhodnutie, vieru alebo správanie; toto prijatie môžeme označiť za ‚iracionálne‘. Či je už toto prijatie predbežné, alebo vedie k ustálenému návyku, môžeme ho označiť za iracionálnu vieru v rozum“ ([10], 461). Popper robí určitý *ústupok* iracionalizmu, poctivo pripúšťa *istú prioritu iracionalizmu*, nevyklucuje *pôvod* kritického racionalizmu v iracionálnom rozhodnutí. Nijako nezakrýva skutočnosť, že (minimálne predbežné) prijatie kritického racionalizmu je *výsledkom aktu viery – viery v rozum*. Znovu teda pripomeňme tento paradox: Racionálny postoj i platforma kritického racionalizmu sú spojené s určitou *prioritou iracionalizmu*, predpokladajú (akoby najprv či na počiatku) *iracionálnu vieru v rozum*.

Je možné pochopiť, že takéto vysvetlenie prijatia racionalizmu a jeho ustanovenia na základe „viery“ a „iracionálneho rozhodnutia“ dokáže provokovať. Napríklad pre O’Heara to znamená, že sme sa stretli s hlavným „zástancom humánneho a kritického prístupu k teoretickým i praktickým problémom, ktorý zakladá celú svoju filozofiu na predpoklade, ktorý, ako uznáva, je neobhájiteľný“ ([7], 147 a n.). Ak Popper pripustil, že obhajoba a akceptovanie racionalizmu sú *v konečnom dôsledku iracionálne*, tak iracionalista sa ničím podstatným neodlišuje od racionalistu, argumentuje O’Hear. Každý vrátane racionalistu prijíma určité epistemologické postoje, ktoré nemožno zdôvodniť, len prijať vierou. Na úrovni *konečného postoja* neexistuje rozdiel medzi človekom, ktorý hovorí, že by sme v našich postojoch mali byť racionálni a akceptovať jedine kritizovateľné teórie, a tým, kto bude jednoducho tvrdiť čokoľvek iné. Racionalizmus je takto postavený na *piesku iracionálneho postoja*, keď hľadá niečo pevnejšie, začína sa prepadať. Ak Popper považuje racionalizmus za prijatie kritickей argumentácie a skúsenosti, tak racionálna obhajoba určitého postoja *musí vychádzať* z argumentu a skúsenosti, a nie z iracionálnej viery (aj keď viery v rozum). V prípade racionalizmu samého sa potom racionálna obhajoba bude podľa O’Heara pohybovať v *bludnom kruhu*, racionalizmus sa stáva nekonzistentným, čo by platilo aj vtedy, keby sme vedeli, že príklon k racionalizmu by zaručoval napredovanie k pravde. Preto Popperovo *demonštrovanie iracionality racionalizmu* je až príliš *veľkým ústupkom*, uzatvára O’Hear.

Rozumieme tejto kontraargumentácii, pretože Popperovo zdôvodnenie naozaj môže implikovať záver: Ak racionalista pripustí, ak uzná, že jeho postoj spočíva na iracionálnej viere, tak stráca oprávnenie kritizovať iracionálne pozície ostatných; kritika je ohrozená,

stráca sa jej zmysel. Všetky fundamentálne postoje sa takto stávajú imúnnymi či rezistentnými voči kritike a stávajú sa len záležitosťou (rovnako relevantnej) individuálnej voľby. Napriek tomuto riziku však nepovažujeme Popperovo stanovisko za nekonzistentné, a už vôbec nie za rezignujúci ústupok iracionalizmu. Popper jednoducho tvrdí, že rozhodnutie o základnom (racionálnom či iracionálnom) životnom postoji je záležitosťou individuálneho rozhodnutia a voľby, ktorá *primárne* predpokladá určitý „stav človeka“ aj *ochotu* prijať ten alebo onen postoj. Pozícia kritického racionalizmu nemusí byť dôsledkom jeho racionalistického a logického odôvodnenia, ale môže odkazovať na *komplexnejší fenomén*, zahŕňajúci sféru osobných postojov a hodnotových preferencií. A tak aj *kritický racionalizmus* je stanoviskom, ktoré si *môžeme*, ale aj *nemusíme* (bez ohľadu na jeho argumentačné zdôvodnenie) zvoliť.

V tomto kontexte Popper vo vzťahu k našej téme formuluje, domnievame sa, zásadné stanovisko: „Voľba, pred ktorou stojíme, nie je jednoducho intelektuálnou záležitosťou alebo vecou vkusu. Je to *morálne rozhodnutie*“ ([10], 462, 470; kurzíva M. C.); „voľba medzi iracionalizmom a kritickým racionalizmom obsahuje *morálne rozhodnutie*“ ([10], 462, 470; kurzíva M. C.); „rozhodnutie je do značnej miery *rozhodnutím morálnym*“ ([10], 462, 470; kurzíva M. C.). Práve na tomto pozadí a z týchto dôvodov vnímame Popperov koncept kritického racionalizmu nielen ako epistemickú a metodologickú koncepciu, ale aj ako zdôvodnenie fundamentálneho *životného postoja*, ako stratégiu života a hľadania lepšieho sveta, ktorá je konštruovaná na *morálno-etických základoch*.

V tomto zmysle sa prikláňame k stanovisku sformulovanému napríklad Burkeom, podľa ktorého „je evidentné, že pre Poppera racionalita je esenciálnou súčasťou morality a racionalný vývoj esenciálnou súčasťou nášho morálneho pokroku“ ([2], 206). Ak sú racionalita a moralita takto navzájom podmienené a zviazané (sme presvedčení, že vo vzťahu k Popperovi je to tak), tak to súčasne znamená, že je možné vylúčiť akúkoľvek alternatívu zodpovednej morality, ktorá nie je spojená s racionalitou, a zároveň nemožno akceptovať žiadne stanovisko, ktoré by nepripustilo morálnu hodnotu samej racionality. V Popperovom kritickom racionalizme je morálny akt aktom racionalným, náš morálny progres (v individuálnom i sociálnom zmysle) je funkciou nášho sebanaplnenia a seba-potvrdenia ako racionalných bytostí. Akékoľvek popretie či zrada našej racionality je z morálneho hľadiska kontraproduktívnym krokom. Bytostnou podmienkou adoptovania kritického racionalizmu sú jeho *morálne základy*, ktoré fungujú ako prevencia jeho sebadeštrukcie prostredníctvom nárokov, až excesov prílišnej racionalistickej horlivosti (čo je skôr prípad racionalizmu nekritického, všeobšiahleho).

Podobne obhajuje etické základy Popperovej filozofie Kiesewetter, ktorý sa nazdáva, že určite lepšie pochopíme nielen Popperove sociálno-politické práce, ale i jeho kozmológiu, metodológiu a filozofiu vôbec, keď „prenikneme k etickým základom jeho života a myslenia“, pretože „*celé* jeho myslenie je hlboko zakorenené v etike“ ([6], 275). Kiesewetter je presvedčený, že dokonca aj Popperova metóda pokusu a omylu (trial and error) je popretkávaná etickými princípmi, lebo jej pozadím nie je nič iné ako morálne implikovaný záujem o nekrvavé riešenie ľudských problémov. V skutočnosti je morálnou maximou, stanovujúcou požiadavku urobiť všetko, čo sa len dá, na odstránenie excesov konfrontačného násillia a ukrutností, ktoré do ľudského prostredia vnášajú najväčšie zlo. Aj pre Słomského je popperovská metóda postupného korigovania chýb a omylov v sociálnom živote nielen opozitom fanatickej viery v politické doktríny a dogmatickej viery

v možnosť revolučnej celkovej premeny, ale vníma túto metódu aj ako vyjadrenie *morálneho postoja*, ktorý je potrebné chápať ako pripravenosť na kritiku a sebakritiku, ako odovzdanosť riziku kritickej korekcie a autokorekcie: „Idea hľadania pravdy pomocou kritiky našich omylov je najdôležitejšou etickou zásadou, ktorú je potrebné prijať nie preto, že umožňuje v dlhšej časovej perspektíve dosahovať lepšie výsledky, ale kvôli nej samej“ ([13], 134). Boyle zase predstavuje Poppera ako *morálneho filozofa* najmä preto, že sa neobával trvať na stanovisku, podľa ktorého neexistuje žiaden logický argument v prospech univerzálneho zdôvodnenia toho, „čo je“, resp. čo by „malo byť“. Tento výrazný akcent na istú *autonómiu etiky* podľa Boyla viedol Poppera k vášnivej obhajobe práva *každého* človeka na kritiku inštitucionálnych rámcov akéhokoľvek spoločenského poriadku ([1], 845). V podobnom kontexte uvažuje aj Shearmur, interpretujúc Poppera ako mysliteľa, ktorý vo svojom kritickom racionalizme prezentoval *vyhranené etické stanoviská*. Upozorňuje na „explicitne etickú argumentáciu v jeho diele, ktorá prepája epistemologické a morálne idey, na základe ktorej ponúka epistemologicky zakotvenú reinterpretáciu Kantovho kategorického imperatívu“ ([12], 25).

Samotný Popper považoval etiku za jeden z (kantovských) paradoxov, pretože každá etika nám hovorí, že by sme mali konať *tak či tak* – a zároveň *slobodne* ([5], 59), aj keď sa nedá dokázať správnosť nijakého etického princípu. Áno, podľa Poppera platí: „Etika nie je veda. No aj keď neexistuje nijaký ‚racionálny vedecký základ‘ etiky, existuje etický základ vedy aj racionalizmu“ ([10], 468). Aj keď sú eticko-morálne preferencie vrtkavým základom ľudských rozhodnutí, predsa len *môžu byť* a (aspoň podľa Poppera) *aj naozaj sú* bázou týchto rozhodnutí. Naše voľby sú primárne *morálnym* rozhodnutím – musíme chcieť, a nepodľahneme žiadnej argumentácii ani sugescii, ak nechceme! Záleží len na nás, ako sa rozhodneme, akým spôsobom sa zorientujeme v sieti (objektívnych a meniteľných) faktov a vlastných ideálov. Všetky naše rozhodnutia a voľba hodnôt, na základe ktorých meníme svet, blokujeme zmenu alebo jednoducho nerobíme vôbec nič, sú *morálnymi rozhodnutiami*, za ktoré nesieme morálnu zodpovednosť. V tomto zmysle je Popperov kritický racionalizmus spojený s obrazom človeka, pre ktorého je príznačný *morálny impulz* jeho konania, *morálna preferencia* pri voľbe hodnôt slobody, vzájomnej pomoci, kriticko-kooperatívneho hľadania pravdy, intelektuálnej zodpovednosti a tolerancie ako najväčších hodnôt kritického racionalizmu.

Takýto prístup súčasne otvára priestor uvažovaniu, ktoré sa v jeho prácach manifestuje v rozmanitých kontextuálnych podtónoch, podľa nášho presvedčenia však naliehavo. Máme na mysli to, čo vyjadríme (Popperom inšpirovanou) tézou: Pri tvarovaní nášho individuálneho i spoločenského života nemožno jednostranne usilovať len o rozvoj ekonomickej dostatočnosti a politickej demokracie, ale aj o (celkom prozaické) *posilňovanie slušnosti*, korektnosti a čestnosti, aby (egoistické) záujmy nemohli prevládať nad charakterom a slušnosťou, pričom právo by nemalo dominovať nad morálkou. Ak naše životy majú byť rozvíjané práve takto, tak sa vždy ocitneme vo sfére *osobnej etiky či morálky*.

LITERATÚRA

- [1] BOYLE, E.: Karl Popper's Open Society: A Personal Appreciation. In: *The Philosophy of Karl Popper. The Library of Living Philosophers*. Edited by P. A. Schilpp. Illinois: La Salle 1974.
- [2] BURKE, T. E.: *The philosophy of Popper*. Manchester University Press 1983.

- [3] FUSFIELD, W.: Mein Missverständnis mit Mises: or, on the dilemmas of organizing a critical rationalist movement. In: *Newsletter. For those interested in the philosophy of Karl Popper*. Volume 3, Numbers 3&4.
- [4] KANT, I.: *Kritika čistého rozumu*. Bratislava 1979.
- [5] *Karl Popper in Prague. In Memoriam*. Prague 1994.
- [6] KIESEWETTER, H.: Ethical Foundations of Popper's Philosophy. In: *Karl Popper: Philosophy and Problems*. Edited by A. O'Hear. The Royal Institute of Philosophy and the contributors. Cambridge University Press 1995.
- [7] O'HEAR, A.: *Karl Popper*. London: Routledge & Kegan Paul 1980.
- [8] POPPER, K. R.: *Věčné hledání. Intelektuální autobiografie*. Praha: Vesmír, Prostor, Oikoymenth 1995.
- [9] POPPER, K. R.: *Život je řešení problémů. O poznání, dějinách a politice*. Praha: Mladá fronta 1998.
- [10] POPPER, K.: *The Open Society and Its Enemies*. Golden Jubilee Edition. London: Routledge 1995.
- [11] POPPER, K. R.: *Hľadanie lepšieho sveta. Prednášky a state*. Bratislava: Archa 1995.
- [12] SHEARMUR, J.: *The political thought of Karl Popper*. London and New York: Routledge 1996.
- [13] SŁOMSKI, W.: *Trzy światy. Szkice o filozofii Karla Rajmunda Poppera*. Warszawa 2001.
- [14] WILLIAMS, D. E.: *Truth, Hope, and Power: The Thought of Karl Popper*. University of Toronto Press 1989.

doc. PhDr. Marián Cehelník, PhD.
 Inštitút filozofie a etiky FF PU
 ul. 17. novembra 1
 080 78 Prešov
 SR
 e-mail: cehelnik@unipo.sk